Geleceğin Eşiğinde: İnsan, Yapay Zekâ ve Vicdan

B. Çağlar Ergin - Ocak 16, 2026 · 7 dk okuma

Gelecek, belirsizliklerle örülü bir yol. Yapay zekâya dair tartışmalar ise bu belirsizliğin en görünür sembolü. Herkes kendi dokunduğu yerden fili tarif ediyor: Bir grup iyimser, yapay zekanın insanlığın zincirlerini kıracağını söylüyor; başka bir grup karamsar, felaketin habercisi olarak görüyor; gerçekçiler ise ihtiyatla gözlemliyor.

İnsanın teknolojiyle ilişkisi hiçbir zaman düz bir çizgide ilerlemedi. Kaosun tam ortasında, yıkım ihtimallerinin yanı başında fırsatlar da belirdi. Tarım devriminden başlayarak, her büyük kırılım insanlık tarihinde derin izler bıraktı: Toplulukları göçebelikten yerleşikliğe taşıyan tarım, yazının icadıyla bilginin kalıcı hale gelmesi, paranın ve ticaret ağlarının

doğuşuyla toplumsal organizasyonların değişmesi, matbaanın icadıyla bilginin kitlesel dolaşıma girmesi, bilimsel devrimle doğa yasalarının keşfi, Sanayi Devrimi'nin buhar gücüyle fabrikaları ve şehirleri dönüştürmesi, elektriğin üretimden gündelik yaşama kadar her alanı aydınlatması, bilgisayar ve internetin küresel ölçekte bilgiyi dolaşıma sokması... Her sıçrama, korku ve umut arasında salındı. İnsanlık bu kırılımlardan hemen hepsinden zaferle çıktı; daha yüksek yaşam standartları, daha uzun ömürler, daha geniş imkânlar kazandı. (Bu konuda detaylı bir yazı okumak isterseniz: Kaostan Fırsata: İnsanlığın Kırılımlarla Dansı)

Ancak bugün yaşadığımız dönüşümün farkı hem hızı hem de ölçeği. Bu hız ve ölçek, insanlığın bugüne kadar ayakta kalmasını ve dünyaya hakim olmasını sağlayan adaptasyon gücünün sınırlarını zorluyor.

Eskiden büyük toplumsal ve teknolojik dönüşümler iki ya da üç kuşağa yayılan süreçlerken, bugün aynı ölçekte kırılımlar tek kuşakta yaşanabiliyor. Üstelik bu da yetmiyor; artık tek bir insan ömrü içinde bile birkaç kez yaşanabilecek kadar yoğun bir değişim hızından söz ediyoruz. Örneğin bilgisayar programcılığı 70 yıl önce meslekleşti, bilgisayar destekli grafik 40-50 yıl önce doğdu; bugün her ikisinin de önemini yitirdiği hatta gelecekte mesleklerin 5–10 yıl gibi kısa aralıklarla doğup kaybolabileceği konuşuluyor. Bu gerçekleşirse alfa kuşağı ve sonrakiler, hayatları boyunca 2–3 kez mesleki yön değiştirmek zorunda kalabilirler. Yazılı basından dijitale, sabit telefonlardan akıllı cihazlara, analog tıptan biyoteknolojiye geçişte olduğu gibi, yapay zekâ da bu dönüşümlerin hem tetikleyicisi hem kolaylaştırıcısı olacak: Meslekleri otomatikleştirirken aynı zamanda yeni becerileri birkaç ayda kazandırarak bireylere tekrar tekrar kariyer inşa etme olanağı sunacak.

Kardashev ölçeğine göre insanlık henüz Tip I uygarlık seviyesine ulaşamadı. Tip I, gezegenimizin tüm enerji potansiyelini kontrol edebilen bir uygarlık demek; yani rüzgâr, güneş, okyanus, jeotermal ve diğer tüm kaynakların eksiksiz biçimde kullanılması. Bugün biz, bu seviyenin yaklaşık 0,73'ündeyiz. 20. yüzyılın başlarında insanlık bu ölçeğin 0,58 civarında seyrediyordu; yani fosil yakıtlarla yeni yeni tanışıyor, elektriği ve sanayiyi henüz küresel ölçekte yaygınlaştırmaya çalışıyordu. Öncesindeki binlerce yıla nazaran son yüzyılda insanlık oldukça büyük bir ilerleme yaşadı; ancak ulaştığımız ivme ile bile Tip I

uygarlık seviyesine erişmek için hâlâ uzun bir yolumuz olduğunu, bu yolun birkaç kuşaktan çok daha fazlasını kapsayabileceğini gösteriyor. Michio Kaku'ya göre, insanlık "eğer kendi kendini yok etmezse" 150–200 yıl içinde Tip I'e ulaşabilir. Net olarak söyletebiliriz ki bu seviyeye varmak; sadece teknolojik bir zafer değil; küresel iş birliği, gezegen ölçeğinde koordinasyon ve muazzam bir sorumluluk demek. İşte asıl sorun da burada başlıyor:

Bu güç insanlığı eşitleyecek mi, yoksa daha da mı bölecek?

Eğer bu teknolojik sıçrama sadece ayrıcalıklı bir kesimin elinde toplanırsa, "üstün insan" ile "geride kalan insan" arasındaki uçurum büyüyecek. Bu durum, bir "tekno-feodalite" düzeninin doğmasına zemin hazırlayabilir. Tekno-feodalite, teknolojinin tıpkı feodal dönemde toprağın oynadığı rolü üstlendiği; yani gücün, üretimin ve toplumsal ilişkilerin merkezine oturduğu yeni bir düzeni ifade eder. Kapitalist düzende nasıl sermaye birikimi gücün kaynağı olmuşsa, gelecekte bu rolü teknoloji üstlenecek. Yalnızca teknolojiye sahip olanlar ayakta kalabilecek; teknolojiye erişimi olmayanların serveti bile hızla anlamsızlaşacak. Tarihte aristokrasinin çöküşü ya da sanayi burjuvazisinin yükselişi gibi örnekler, gücün kaynağının sürekli değiştiğini gösteriyor. Bugün de aynı şekilde, hiçbir şekilde bitmeyecek kadar büyük serveti bulunan aktörlerin bile hâlâ teknoloji için kıyasıya rekabet ettiklerine şahit oluyoruz. Üstelik bu dönüşüm sadece dijital alanla sınırlı kalmayacak; biyogenetik teknolojilerdeki gelişmeler de benzer bir şekilde insanın varoluşunu dönüştürme potansiyeline sahip. Harari'nin "Homo Deus" kavramında işaret ettiği gibi, bu teknolojiler insanı yalnızca güçlendirmekle kalmayıp, adeta yeni bir tür yaratma potansiyeli taşıyor. Böyle bir dünyada eşitsizlik, yalnızca ekonomik boyutlarla sınırlı kalmayıp insanlık için ***varoluşsal bir tehdite*** dönüşebilir. İşte bu, bilinçli robotlardan çok daha yakın ve gerçek bir tehdit.

> İnsanlık belki de hiç olmadığı kadar büyük bir etik sınavın eşiğinde. Bugün insanlığın en büyük ihtiyacı, yeni makinelerden çok, yeni bir düşünce iklimi; vicdanı, felsefeyi ve etik değerleri merkeze alan bir zihniyet dönüşümü. Eğer teknik devrimlerin yanına etik devrimler koyamazsak, geleceğin görkemi kendi gölgesinde kaybolur.

Kaosun ortasında yönümüzü bulmamızı sağlayacak olan şey, felsefedir. Çünkü tarih bize gösterdi: Aynı bilgi ve teknoloji, farklı ellerde bambaşka sonuçlara yol açabiliyor. Gücün

nasıl kullanılacağına karar veren şey onun teknolojisi ve kapasitesi değil, insanın niyeti. Biliyoruz ki atomu parçalayıp bomba yapan da, bu teknoloji ile kanseri tedavi eden de insanın ta kendisi. Kardashev'in Tip I ve devamındaki uygarlıklarına giden yol yalnızca enerjiyle değil, aynı zamanda etikle, sorumlulukla ve vicdanla örülmek zorunda.

Bu bağlamda eğitim sisteminde devrim niteliğinde topyekün bir değişikliğe ihtiyacımız olduğu çok açık. Bugünkü sistem hâlâ "meslek edindirme" mantığı üzerine kurulu. Oysa gelecek meslekleri bugünden bilmek mümkün değil. Kaldı ki tek bir mesleğin insan hayatına yetmeyeceği, yaşam boyu farklı meslekler edinmek zorunda kalınacağı da pek de uzak olmayan bir ihtimal olarak karşımızda duruyor.

Önümüzde duran en kritik gerçek, insanlığın daha önce hiç olmadığı ölçekte bir etik sınavla karşı karşıya olduğudur. Bizi buradan çıkaracak olan şey yeni makineler değil; etik, insani değerler, felsefe ve sürdürülebilirlik çalışmalarıdır. Eğitim sistemi bu nedenle yeniden tasarlanmalı: İş gücü için sadece teknisyen değil, toplum için vicdanlı bireyler yetiştirmeli. Yapay zekâ sayesinde teknik beceriler çok kısa sürede kazandırılarak birkaç aylık eğitimlerle bireylerin yeni işlere hazırlanması mümkün olacak. Ancak insani değerlerin, vicdanın ve felsefi bakışın kazandırılabilmesi için elimizde çok daha kısa ve kritik bir zaman penceresi var. Çocuk gelişimi üzerine yapılan araştırmalar, özellikle 7–12 yaş aralığının değerlerin, empati ve etik kavrayışın yerleşmesinde belirleyici olduğunu ortaya koyuyor (örn. Piaget'nin bilişsel gelişim evreleri). Dolayısıyla eğitim sistemi, belirli bir yaşa kadar bu değerleri içselleştirmeyi garanti altına alacak şekilde yeniden tasarlanmalı, bu yaklaşımın merkezinde de kültürü, etik değerleri ve sürdürülebilirlik bilincini korumak yer almalıdır.

Özetle yeni eğitim anlayışı sadece teknik beceriler kazandırmayı değil, insanı bütün yönleriyle geliştirmeyi hedeflemelidir. Bu anlayış:

- İnsan olmayı, vicdanı ve saygıyı merkeze alan; yani çocuklara empati, adalet ve toplumsal sorumluluk duygusu kazandıran,
- Dayanışma kültürünü ve farklılıklara saygıyı öğreten; bireylerin yalnızca kendi çıkarlarını değil toplumun ortak iyiliğini gözetmelerini sağlayan,

- Doğa ile uyumlu yaşamayı, sürdürülebilirliği ve gezegenin korunmasını temel değerlerden biri olarak benimseten,
- Teknolojiyi yalnızca tüketen değil, doğa ile iç içe ve sorumlu biçimde kullanan bireyler yetiştiren, yenilikle ekolojik dengeyi birlikte düşünen,
- Eleştirel düşünceyi, merakı ve felsefeyi canlı tutan; öğrencilerin yalnızca bilgi depolayan değil, sorgulayan, araştıran ve alternatif bakış açıları geliştiren bireyler olmasını sağlayan,
- Kültürü, dili ve eserleri koruyan; dil öğrenimini mesleki bir zorunluluk değil, kültürel mirası anlamanın ve insanlık hafızasına doğrudan erişebilmenin bir yolu olarak gören, sanatı ve edebiyatı sadece estetik bir alan değil, etik ve toplumsal değerlerin taşıyıcısı olarak ele alan,
- Toplumsal ve küresel sorunlarda sorumluluk üstlenmeyi, insan haklarını ve evrensel etik değerleri sahiplenmeyi teşvik eden bir yaklaşım benimsemelidir.

Böylesi bir anlayış hayata geçerse, çocuklarımız sadece meslek sahibi değil, yönünü kaybetmeyen, vicdanlı ve bilinçli bireyler olarak yetişir; toplumlar daha adil, sürdürülebilir ve yaratıcı hale gelir. Eğer gerçekleşmezse, eğitim salt iş gücü üretmeye indirgenir, bireyler hızla değişen dünyada savrulur ve yapay zekânın getirdiği riskler karşısında dirençsiz hale geliriz. Dahası, etik sınavı veremezsek insanlığın yeni teknolojiler aracılığıyla kendi sonunu hazırlama riski de dramatik biçimde artar.

Bilinçli robotların geleceği konusunda kesin konuşamıyoruz. Çünkü akıl, zeka ve bilinç birbirinden çok farklı kavramlar. Belki yüzlerce yıl sonra bir gün mümkün olur, belki de hiç. Ama bilinçsizleşen insanların şimdiden aramızda olduğunu biliyoruz. Asıl sınavımız bu. Yapay zekâdan çok, insanlığın kendi sorumluluğuna ve vicdanına bakması gerekiyor.

Eğer kendi gölgemizi aşabilirsek, yapay zekâ sadece teknik bir araç ya da kontrol edilmesi gereken bir tehlike olmaktan çıkıp, uygarlığın kendisini yeniden kurabileceği bir zemin haline gelebilir. Bu, onun tek başına bizi kurtaracağı ya da felakete sürükleyeceği anlamına gelmez; aslında her şey, bizim değerlerimizi, kurumlarımızı ve insanlığın ortak ahlak pusulasını nasıl inşa ettiğimizle doğrudan ilişkili.

Yapay zekâ bir yandan sağlıkta, eğitimde, sürdürülebilirlikte ve bilginin demokratikleşmesinde benzersiz fırsatlar sunabilir; diğer yandan da otoriter yapılar tarafından sınırsız denetim, gözetim ve eşitsizliklerin derinleşmesi için kullanılabilir. Asıl belirleyici olan, onunla nasıl bir ilişki kuracağımız ve hangi amaçlara yönlendireceğimizdir. Eğer etik, vicdan ve felsefeyi merkezimize koyabilirsek, yapay zekâ tehdit değil; daha bilinçli, daha adil ve daha sürdürülebilir bir uygarlığın inşasında güçlü bir ortak olabilir.

Son tahlilde kaderimizi belirleyecek olan ne yapay zekânın gücü ne de makinelerin kapasitesidir; yönümüzü çizecek olan, içimizde taşıdığımız vicdana kulak verip vermeyeceğimizdir.

(Bu yazının düzenlenmesinde ve görsel tasarımında YZ araçları kullanılmıştır)